

Ezt az emlékezést évfolyamtársaim közreműködésével szerettem volna megírni. Elsőként hajdanai irányzóhelyettesemhez fordultam. Mereven clutasított. „Én másként és másra emlékezem...” – írta. Jó lenne, ha ez az csendő írás más hajdani hallgatókat is

arra indítana, hogy közreadnák a Szegei Tudományegyetemmel, annak bölcsészeti karával kapcsolatos emlékeiket, főleg ezekről a nehéz időről szólókat, így is segítette egy tárgyilagos intézménytörténet megírását.

Téka

Széljegyzet egy kutatási záró tanulmány megjelenéséhez

CSEGÉNY PÉTER – KÁKAI LÁSZLÓ – KERN TAMÁS – KUCSERA TAMÁS GERGELY – SZABÓ ANDREA: *Sikerágazat?! – Az állami felsőoktatás Magyarországon*. Budapest–Pécs, 2001, HÖÖK a Hallgatókér Alapítvány.

* * *

A HÖÖK a Hallgatókért Alapítvány kiadásában napvilágra került egy – irányvonalát és téziseit tekintve mindenképpen kuriózum – kiadvány a magyar felsőoktatásról *Sikerágazat?!* címmel. A szerzők – akik fiatal szociológusok –, mint arra a könyv alcíme is utal, nem kevesebbre vállalkoztak, mint a hazai állami felsőoktatás helyzetének és hallgatói bázisának bemutatására.

A kutatási zárójelentés műfajába illesztett tanulmány egy 2000 fős, nemre, karra, intézménytípusra, és karra reprezentatív kérdőíves vizsgálat eredménye, amely témáját tekintve nem az első (lásd előbb: 1995, 1996, 1998). A vizsgálat, melynek megbízója a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája, elsősorban a felsőoktatási expanzió hallgatói oldalának feltérképezésére irányult, vagyis arra, hogy kik és hogyan jutnak be a felsőoktatási intézményekbe, ott hogyan ítélik meg az adott intézmény oktatási teljesítményét, színvonalát és milyen elvárásokat fogalmaznak meg azzal kapcsolatban. A szerzők utalása szerint az előbbi kutatásoktól ez a vizsgálat abban tér el, hogy megállapítása-

ikat kizárólag hallgatói véleményekre alapozták. Kár, hogy a korábbi vizsgálatok eredményei csak a kutatási háttér leírásánál vannak jelen néhány változó kiemelésével, és nem történt meg a kutatási eredmények tematikus és módszeres összevetése, ami a tanulmány célját – a magyar állami felsőoktatás helyzetének bemutatását – teljesebben szolgálná. A hallgatói attitűd, illetve a hallgatói háttér bemutatása igen jó és fontos aspektusa a felsőoktatási rendszer leírásának, de korántsem alkalmas önmagában komplex helyzetkép megfogalmazására! Ha a címmel akarunk operálni, akkor a sikerágazat kifejezés ágazati eredményességet, működési sikerességet jelölhet elsősorban, s mint ilyen nem határozható meg csak a felsőoktatásban levők oldaláról. A szerzők ugyan megjelölik, lefestik az oktatási rendszer sematikus képét, amely három alappilléren nyugszik (a nemzetközi oktatáskutatási sémák alapján): **1.** Input (család, egyén, alap iskolázottság, helyi önkormányzat stb.) **2.** Az állami intézményrendszer, melynek része a felsőoktatás, mint alrendszer és a **3.** A munkaerőpiac, mint output tényező, amelyet a képzett egyén és a közvetítő szervezetek kötnek össze az állami intézményrendszer felsőoktatási alrendszerével. A probléma leginkább az output irányból érzékeltethető, ahol hiányzik a konkrét munkaerőpiaci szempontú megközelítés.

Egy rendszer akkor válhat jól működő,

vagy sikerágazattá, s akkor lehet úgy értelmezni a működési szintjeit, ha a bemeneti tartományt bemeneti oldalról, a kimeneti tartományt valóban kimeneti oldalról vizsgáljuk. Egy irányból közelíteni különböző szinteket csak hipotetikus feltevésekből lehet.

A szerzők állítása szerint a rendszerváltás előtt az alacsony iskolai végzettségű szülők gyerekei a középiskolákba is kisebb arányban kerültek be, és a felsőoktatásba bekerülésük gyakorlatilag lehetetlen volt. Pontosítás hiányában nem tudjuk, melyik időszakról beszélnek, mert általában a 90-es éveket közvetlenül megelőző időszakra igaz csak az állítás. Külön kiemelik, hogy a helyzet azóta is változatlan, vagyis az egyenlőtlenségek egyáltalán nem csökkentek, sőt, konzerválódtak. A szülők iskolázottsági adatait tekintve éppen hogy nőtt a mobilitás és a jelenleg már nagy számban vannak a felsőoktatásban azok a fiatalok is, akik a családban az elsőgenerációs értelmiségi szerepet töltik be. Állításuk tehát, miszerint a szülői iskolázottság még mindig ugyanolyan stagnáló helyzetbe jutatta a gyerekeket, mint a 90-es évek előtt, cáfolandó, hiszen éppen az iskolázatlan szülők azok, akiknél jelentősen nőtt a motiváció gyermekeik továbbtaníttatását illetően. Igaz, ez a szám még nem meghatározó nagyságú, de a stagnáló, illetve a csökkenő jelző a felsőoktatás összességében semmiképpen nem helyénvaló. A hallgatói létszám növekedése pedig egyenesen cáfolja a szerzők állítását, hiszen az elmúlt tíz évben még nem lett olyan családi státusza azoknak a fiataloknak, akik a rendszerváltás idején végezték felsőfokú tanulmányaikat, hogy felsőoktatás-korú gyerekeik legyen. Ez ellentmondást szül, mert ez esetben a kérdés, hogy honnan ez a sok másod-, harmadgenerációs értelmiséginek készülő fiatal, akiről a tanulmány írói beszélnek?

Nem lehet tudni, hogy formai, vagy tartalmi hiba az expanzió különböző források-

ból táplálkozó leírásánál és a diagramos ábrák megjelenítésénél (még egy-két KSH-adatnál is) az $N = 2000$ jelzés használata, ami a vizsgálat mintanagyságát jelöli, jóllehet az adat nem volt a vizsgálat része. Ha nem kiadási, formai, hanem tartalmi ellentmondásról van szó, akkor súlyos módszertani problémákat vet fel, hogy a folyamatosan jelölt kétezres minta előfordul olyan adatoknál is, ahol a kérdőív megengedi a több válasz lehetőségét is!

A következtetések nagyjában-egészében valóban létező tendenciákra utalnak, s a felsőoktatási kutatások alátámasztják a szerzők eredményeit, de ha egy kutatás elméleti-módszertani rendszere válik kérdésessé, akkor a tények a levegőben maradnak.

A felsőoktatás meritési bázisát körülírva a szerzők kiindulási pontja, hogy a felsőoktatásba jelentkezők legnagyobb részben a gimnáziumokból kerülnek ki, de jelentősebb bekerülési aránnyal rendelkeznek – különösen az azonos szakirányú felsőfokú képzésnél - a szakirányú szakközépiskolák is, amely alapjaiban érthető is. Ugyanakkor nem szabad elfelejtenünk arról sem, hogy a gimnáziumok száma az elmúlt évtizedben jelentősen növekedett, tehát a gimnáziumba bekerülő fiatalok már mutatnak egyfajta kulturális mobilitást a szülői háttértől függetlenül. (Figyelmen kívül hagyom jelen esetben a középiskolák egyre növekvő differenciálódását.)

Teljesen jogosan a kulturális háttér továbbra is első számú szempont a szerzőknél, és továbbra is nagyobb hangsúlyt kapnak a második, harmadik generációs értelmiségi pályát keresők. A szerzők, bár leírják, hogy az első generációs értelmiségiként bekerülő hallgatók 44 százalékban vannak jelen a felsőoktatásban, mégis szakiránytól függően mutatnak eltéréseket.

Kimondatlanul utalnak arra is, hogy az első generációs értelmiségiként a felsőoktatásba lépő hallgatók „pusztán” a nem piac-

képes, nem „clit” ágazatokban képviseltetik magukat. A zárt rendszerű orvosi, jogi, és gazdasági területekre nagyon kicsi a bejutási esélyük.

A szerzők kulturális háttérre való hivatkozása csak részben helytálló. A rendszerváltás után ugyanis nemcsak az értelmiségi szülők attitűdje határozta meg gyermekeik továbbtanulási szándékát és a továbbtanulás irányát. A felsőoktatásba jutás – ma még inkább – gazdasági alapokra is épül, ugyanis szembe tűnő, hogy a 90-es években a nagyobb gazdasági tőkével rendelkező szülők gyermekei igen jelentős számban jelentkeztek és nyertek felvételt felsőfokú intézményben. A gazdasági tőke pedig – a rendszerváltás idején különösen – nem volt egyenesen konvertálható a kulturális tőkéből, vagyis a jövedelmi viszonyok egyáltalában nincsenek egyenes arányban a szülők iskolázottsági szintjével.

Másrészt pedig: a 90-es években számos vizsgálat folyt a fiatalok bejutási esélyeit tartva szem előtt. Ezekben a kutatásokban jól tükröződött a következő trend, amit egy győri és egy kecskeméti vizsgálati eredményből idézek: „Az átalakulásban kedvező helyzetbe kerül munkás rétegek gyerekei a felsőfokú intézmények megválasztásában a közgazdász és a műszaki pályákat választják. Győrről és Kecskeméten a továbbtanulni szándékozó, munkásszármazású gyerekek szülei a közgazdasági és jogi egyetemeken egyötöd, a gazdasági főiskolákon csaknem egynegyed, a műszaki főiskolákon négyötöd arányban fordulnak elő.”

A felsőoktatás expanziója nem csak a családi háttér kulturális viszonyaival mutat tehát összefüggést. Sokkal összetettebb a helyzet, hiszen az expanzió növekedésével a hallgatókra jutó anyagi terhek is növekedtek.

Mindemellett az esélyegyenlőtlenség változatlanága, mint arra a szerzők jól utalnak, a települési viszonyokban is jól kimutatható. A kisebb településekről nehezebben kerül-

nek be a fiatalok a magyar felsőoktatási intézményekbe.

Összességében elmondható, hogy a tanulmány témája valóban kiemelt fontosságú, de a leírt kutatás feldolgozása és következtetési sok helyen ingatag lábon áll, ami elsősorban annak tudható be, hogy egy nagyon széles rendszer leírása egyetlen aspektusból természetszerűen nehéz munka és nagyon ellentmondásos eredményeket szülhet.

Néhány adat a kutatás eredményeiből

Kollégiumi helyzet:

A vizsgálat szerint – illetőleg a vizsgálat mintájában (ez nem derült ki) – a felsőoktatásban tanulók legnagyobb része (33%) kollégista, 29%-uk lakik a szülői lakásában, 18% albérletben, 13% bejáró és 5% saját lakással rendelkezik.

A szerzők a kötet elején a módszertani leírásnál már jelezték, hogy külön hangsúlyt fektettek arra, hogy a mintába bekerüljenek kollégista hallgatók is. A kollégiumban lakó hallgatók az elégedettség szempontjából a legfontosabbnak a tisztálkodási lehetőségeket, a kollégium díját, állagát, a szobák számát és a tisztálkodási lehetőséget tartják. A felsorolt dimenziók mentén a hazai kollégiumokkal szemben megfogalmazott legerősebb kritika a kollégiumok általános állagát, és a tisztálkodási lehetőségeket érte.

„Milyen motivációk vezettek az adott szak, intézmény választásakor?”

A vizsgálat szerint az adatok többsége azt mutatja, hogy a hallgatók intézmény- és szakválasztásakor legnagyobb jelentőséggel a „személyes jellegű ösztönzők”, a személyes motivációk és értékek, továbbá az egyes szakmákhoz kapcsolható társadalmi előnyök bírnak.

Sorrendben:

1. Egyéni érdeklődés
2. Egyéniségnek ez felelt meg
3. Személyes ambíciók
4. A képzés színvonala

5. Elhivatottság
6. A szakma presztízse
7. Műveltség
8. Magas jövedelem
9. Társadalmi státusz
10. Hallgatói státusz megmaradása
11. Több információ
12. Önállósodás stb.

Az intézményválasztás leírásánál az első helyen jelölt intézmény többnyire a jelenlegi státuszt is jelöli. Ez a megkérdezett hallgatók 68%-át jelenti. A jelenlegi intézmény második, illetve harmadik helyen való megjelölése 13, és 6%-ot mutat. Érdekes adat, hogy a hallgatók több mint kétharmada gyakorlatilag abba az intézménybe jár, amelyikbe első helyen jelentkezett.

Az egyes szakmák társadalmi és anyagi megbecsülése a hallgatók véleménye szerint:

Az erkölcsi és anyagi megbecsülés – az ügyvédi szakma kivételével – elváltak egymástól. A társadalmi hasznosság szempontjából a bírói, az orvosi, az ügyvédi és az egyetemi oktató szakmák a leginkább preferáltak. A jövedelmi viszonyok szempontjából az ügyvédi szakma anyagi megbecsülését senki sem vitatja, azonban a második, harmadik helyre – a korábbi vizsgálatokkal ellentétben – új

szakmák: a marketing menedzser, a politikus és az informatikus kerültek.

„Milyen tényezők határozzák meg egy szakma megbecsülését?”

A válaszadók a következő sorrendben preferálták a válaszokat:

1. A szakma rangja
2. Magas fizetés
3. Vezető beosztás
4. Nagy önállóság
5. Kreativitás
6. Társadalmi hasznosság.

Az oktatás megítélése hat szempont szerint. A hallgatók válaszai alapján hat szempontot különítettek el a szerzők:

1. Az elméleti oktatás színvonala
2. A oktatás gyakorlati színvonala
3. Az oktatás piacorientáltsága
4. Nyelv- és számítástechnikai oktatás
5. Az intézmény technikai felszereltsége
6. A hallgatók közérzetét, érdekvénevesítését befolyásoló tényezők.

A legnagyobb a hallgatói elégedettség az elméleti oktatás színvonalával, a legkisebb pedig a nyelv- és számítástechnikai oktatással, valamint a hallgatók közérzetét befolyásoló tényezőkkel. A többi tényező átlagos 57-60%-os elfogadottsággal van jelen.

MATISCSÁK ATTILA

Harc a terror ellen

BENJAMIN NETANJAHU:

Harc a terrorizmus ellen. Hogyan lehet legyőzni a nemzetközi terrorizmust?

Budapest, 1996, Alexandra.

* * *

A 2001. szeptember 11-én a World Trade Center elleni terrortámadás emléke már nem él olyan élénken emlékeinkben, az Afganisztán elleni háború is a végéhez közele-

dik. Az Egyesült Államok és szövetségesei újabb célpontokat jelölnek ki, ahol a világ többi terrorista vezetőit sejtik. A közel-keleti helyzet sem kecsegteti a világot és az ott élőket megoldással, megnyugvással. Nap mint nap értesülhetünk a különféle médiumokból a terrorizmus elleni háború legújabb fejleményeiről. Ezek alapján úgy gondolom, hogy Benjamin Netanjahu volt izraeli miniszterelnök könyve – bár 1995-ben jelent